

Ғиёсов Дилишод

Аннотация: Мазкур мақолада араб тилишунослигининг пайдо бўлиши ва унинг ривожли ҳақида сўз боради. Араб тили грамматикаси, унинг яратилиши ва ривожланиши бевосита ислом дини билан боғлиқдир. Ер юзида мусулмонлар исломни ёйиши мақсадида араб жазирасидан ташқари ҳудудларни «фатҳ» қилгандан сўнг, ажнабий тил вакилларига диний манбаларни баён қилиш учун, араб тилини ўргатишга эҳтиёж сезилди.

Араб тили ўзининг қатор хусусиятлари билан бошқа тиллардан фарқ қилади, жумладан, атамалар, таърифлар, тил ҳодисаларига ёндашув ва бошқа жиҳатлари билан. Улардан бири ҳар қандай илмий тушунчанинг, албатта, дастлаб лугавий, сўнг унинг истилоҳий ма'ноларига эътибор қаратилишидир. Бундай услубни бошқа тилишунослик мактабларида деярли учратмаймиз. Дарҳақиқат, бу араб назарий тилишунослигининг ўзига хос хусусияти ва ютуғидир. Араб тили грамматикасининг тарихий тараққиётида алоҳида ўрин тутувчи асарлар сирасидан Халил ибн Аҳмаднинг «Ал-Айн», Сибавайҳнинг «Ал-Китоб», Замахшарийнинг «Ал-Муфассал» асарларини санаши мумкин. Бу китоблар қаторига шубҳасиз «Ал-Хулосату фи-н-наҳв» асари ҳам киради. араб тили марфалогияси, синтаксисикаби йўналишлар алоҳида, «Наҳв илми», «Сарф илми» «Тажвид илми», «Балозат илми» ва «Ваз' илми» каби алоҳида фанлар кўринишига келди.

Annotation: This article talks about the emergence of Arabic linguistics and its development. The grammar of the Arabic language, its creation and development is directly related to the religion of Islam. After the Muslims "conquered" the territories outside the Arabian Peninsula in order to spread Islam on earth, there was a need to teach the Arabic language in order to explain the religious sources to the representatives of foreign languages.

Modern education and development

The Arabic language differs from other languages in a number of ways, including terms, definitions, approaches to language phenomena, and other aspects. One of them is the fact that any scientific concept should be focused first on its lexical and then on its terminological meanings. We hardly find such a style in other linguistic schools. In fact, this is a unique feature and achievement of Arabic theoretical linguistics. "Al-Ain" by Khalil ibn Ahmad, "Al-Kitab" by Sibawayh, and "Al-Mufasssal" by Zamakhshari can be counted among the works that have a special place in the historical development of Arabic grammar. Al-Khulosatu fi-n-nahv is undoubtedly one of these books. Arabic language morphology, syntax, etc., separate disciplines such as "Nahv ilmi", "Sarfi ilmi", "Tajvid ilmi", "Puberty ilmi" and "Waz' ilmi" appeared.

Таянч сўз ва иборалар: Шарқ, Араблар, луғат, изоҳ, Бибил, Муҳаммад ибн Дурайд, Абу Убайд, Қутайба, тилишунослик мактаби, қолип, феълий, Қуръон, К. Фоллерс, К. Броккелман, Қадимги Юнон, X-XII аср

Тилларни ўрганишга бўлган жиддий қизиқиш, тарихнинг гувоҳлик беришича, тилнинг асосий бирликлари ва уларнинг нутқда қўлланиши коидалари диққат марказида тура бошлаган вақтдан бошланган экан. Бундай қизиқишнинг уйғонишига Яқин Шарқдаги қадимий давлатлар (Миср, Шумер, Аккад, Бобил, Финикия, Угарит ва бошқалар)даги турли вазиятлар – хўжалик, маъмурий, диний, дипломатик ва бошқа кўпгина соҳаларнинг фаолияти натижаларини ёзма қайд этишни таъминлашга бўлган эҳтиёж ва шу йўл билан замон ва макон омилларига боғлиқ бўлмаган тил мулоқатига эришишда эди.

Инсоният тарихида биринчи марта ёзув системаси айнан шу Яқин Шарқ минтақасида яратилганлиги қайд этилган. Эрамиздан аввалги 4-минг йилликда Миср иероглификаси, эрамиздан аввалги 29-28 асрларда Шумер клинописи пайдо бўлган. Бу икки ёзув системаси кейинчалик шаклланган турли ёзувлар учун тўғридан тўғри манба ёки «подсказка» бўлиб хизмат қилган. Жумладан, юнонлар финикийлар алифбосини ўзлаштиришган.

Ёзув системасининг яратилиши ва кенг тарқалиши қадимги Яқин Шарқ халқларининг инсоният цивилизацияси олдидаги катта ва муҳим хизматларидан бири бўлган.

Ёзув системаси – графиканинг яратилиши ва унинг такомиллаша бориши, ўқиш ва ёзиш маҳоратига ўргатиш тил бирликларини аввало сўзни инвентаризация ва таҳлил қилиш жараёнини жадаллаштирди. Миср, Бобил, Финикия ва Угаритда катта лексикографик ишлар амалга оширилган. Жумладан, котиб- маъмурларни ўқитиш (тайёрлаш) мақсадида бир тилли, кўп тилли (шумер-аккад, шумер-аккад-хетт, шумер-аккад-хурр) луғатлар, тематик луғатлар, бир хил маънодаги сўзлар луғати, изоҳли ва бошқа луғатлар тузилган. Бобилликлар (уларнинг таъсирида хеттлар ҳам) луғатларга фразео-логизмларни, жумлалардан намуналарни, сўзларнинг сўз ясовчи алоқалари ва форма ҳосил қилувчи сўзларнинг ўзига хосликлари ҳақидаги маълумотларни киритганлар.

Инсоният ҳаёти узоқ ўтмишга эга бўлгани каби унинг маданияти, санъати шу қадар қадимий, жумладан тили ва тилшунослиги ҳам ўзининг кўп асрли тарихига эга. Тиллар тахминан милоддан олдинги 5-асрда Ҳиндистон, Юнонистон, Римда ўрганила бошланди. Бу мамлакатларда тилшунослик амалий эҳтиёжлар туфайли ривожлана бошлайди.

Шарқда бир- бирига боғлиқ бўлмаган учта тилшунослик анъанаси пайдо бўлгани каби, улар ўзга халқлар ва давлатларнинг тилшунослиги тақдирига жиддий таъсир қилган. Уларнинг энг қадимийроғи хитой в ҳинд тилшунос-лиги бўлган. Ўрта асрларда эса араб тилшунослиги ҳам қўшилган.

Тил билимларининг тараққиётига араб тилшунослик мактабининг ҳам ҳиссаси катта бўлган. Тарихий тажриба шуни кўрсатадики, тил ҳақидаги фан икки тил ўртасидаги (адабий тил ва шева) фарқ ёки бир тилнинг икки тарихий босқичдаги ривожлинишини ўрганишда пайдо

бўлади, масалан, Ҳиндистонда. Худди шундай аналогик сабаб ўрта асрларда арабларга тилшунослик билан шуғулланишга туртки берган.

Араб маданияти тарихи билан шуғулланиш шуни кўрсатадики, араблар ўз тилининг софлиги ва бойлигини ҳайрон қоларли даражада юқори кўядилар. Уларни сақлаб қолиш, тил фактларини тўплаш, системалаштириш ва ўрганиш учун араб олимлари озмунча иш қилмадилар. Буларнинг барчаси ўзининг ижтимоий ва тарихий асосига, яъни илдизига эга.

Араб адабиёти тарихчиларидан бири Р. Никольсоннинг ёзишича: «Агар арабларнинг фахри ва ғурури бўлган тили уларни ўз тилларининг софлигини сақлашни миллий бурч даражасига кўтарган экан, бу нарса уларнинг диний қарашлари балан ҳам боғлиқ. Бу уларни Қуръони каримни тўғри ўқиш ва талаффуз қилишни таъминлаш учун қатъий чоратадбирлар кўришга ундаган». Ва бунинг натижаси ўлароқ араб тилшунослиги пайдо бўлган.

Араб тилшунослари классик араб тилининг фонетик тузилиши, грамматикасини ҳар томонлама ишлаб чиққанлар. Араб тилшунослигида муҳим бўлим лексикология эди. Араб тилшуносларидан Исо Сақафий (ваф. 766 й.) ўзининг кўп сонли ишлари ва шогирдлари билан ажралиб туради. Шунингдек ал- Усман Абу Убайд, ал-Мубаррад, Муҳаммад ибн Дурайд асарлари катта аҳамият касб этади. Араб филологияси тараққиётига Ибн Сиккит, Муҳаммад Анбарий, Абд ибн Қутайба, Ибн Жинний, Исмоил Жавҳарий, Муҳаммад Ҳиравий ва бошқалар катта ҳисса қўшдилар. Бу муаллифларнинг асарларида араб тили лексикаси ҳар томонлама ёритиб берилган. Ўша даврларда классик араб тилининг кўп томли луғати тузилиб, йирик лексикографик ишлар қилинган.

Қадим Юнонистондаги каби бу ерда ҳам сўзнинг товуш қобиғи билан предметлар, нарсалар ўртасидаги табиий алоқа тарафдорлари билан ўзаро келишув асосида белгилаш, номлаш тарафдорлари ўртасида тортишувлар олиб борилган. Сўзларнинг сони чекланган, маънолар сони эса

беҳисоб эканлигини эътироф этиш араб лингвистик мушоҳадасининг муҳим ютуғидир.

Шундай қилиб, XI асрга келиб араб Шарқида тилшунослик жуда таракқий этиб кетди. Бироқ қадимги Ҳинд, Юнон, Рим ва Араб Шарқи олимлари асарларида у ёки бу тилга оид маълумотларни шу группа ёки оила тиллари билан таққослаб ўрганилмади. Тилларни қиёсий ўрганиш ишини машҳур олим Маҳмуд Қошғарий бошлаб берди.

Араб тилшунослигининг шаклланиши ва нисбатан жуда қисқа вақт ичида ривожланишнинг юқори чўққисига чиқишига тарихий шарт-шароит ёрдам берган. 632 йили тарих сахнасига чиққан араб халифалиги-нинг сарҳадлари арабларнинг музаффарона юришлари натижасида ниҳоят-да тез кенгая борди. Яқин ва Ўрта Шарқ, Ҳиндистоннинг каттагина қисми қўшилган ҳолда, Кавказорти, Шимолий Африка, Испания ва Европанинг жанубий районларигача халифалик таркибига кирди Шундай

қилиб арабийзабон маданиятнинг ривожланиш жараёнига турли халқлар, маданиятлар аралашиб, қўшилиб кетди. Бу ўлкаларга ислом дини билан биргаликда араб тили ҳам дин, давлат, илм ва таълим тили сифатида кириб келди.

Бу даврда араб дунёсида табиий ва гуманитар фанлар гуллаб-яшнади. Тил, айниқса араб тили масалалари билан шуғулланишга алоҳида эътибор қаратилди. Араб тилининг софлигини сақлаш умумдавлат миқёсидаги муҳим вазифалардан бири ҳисобланган. Бунинг диний ва сиёсий сабаблари бор эди. Ҳатто шундай араб халқ мақоли ҳам бор: «Ҳикмат – римликларнинг ақлида, ҳиндларнинг хаёлотида, юнонларнинг калбида, арабларнинг эса тилида экан...»

Фатҳ этилган давлатлар ислом динини қабул қилишди, араб тили эса давлат тили деб эълон қилинди. Шундай қилиб қисқа вақт ичида классик араб тили жуда катта территорияли давлатнинг, ҳукмрон диннинг тилига айланди. Қуръони каримнинг оятлари, ҳадислар жуда тўғри талаффузни талаб этар эди. Ана шу муносабат билан Араб шарқида тилшунослик пайдо

бўлди, тараққий этди. Араб тилшунослигининг маркази Аббосийлар сулоласи даврида Басра ва Куфа шаҳарлари ҳисобланар эди. Араб тили грамматикасининг биринчи муаллифи аса Абу-л-Асвад Дуалийдир. Араб тилшунослари классик араб тилининг фонетик тузилишини, грамматикасини ҳар томонлама тўлиқ ва мукамал ишлаб чиқдилар. Лексикология эса араб тилшунослигида асосий бўлим ҳисобланади.

Араб тилшунослари синтаксис, морфология ва фонетика масалаларида катта ютуқларни қўлга киритганлар. Синтаксиснинг вазифаси гапни структур – семантик анализ қилишдан иборат эди. Унда икки «сўз» ёки «сўз» билан «феъл» ўртасидага эга-кесим муносабати асос қилиб олинган. Тилшунослар гапларни йиғиқ ва ёйиқ, содда ва мураккаб жумлаларга; гапнинг бошида қайси сўз турганлигига қараб уларни «исмий», «феълий» ва «қолип» гапларга ажратганлар, унга мувофиқ эга ва кесимнинг ҳам турлари ажратилган. Гапнинг 2-даражали бўлаклари ҳам ажратилиб муфассал, тўла таснифланган (тўлдирувчининг 5 тури, турли хилдаги ҳоллар, изоҳловчилар). Келишикларнинг формал ва виртуал ҳолатлари фарқланган. Гапнинг конструкцияси, яъни тузилишини тушунтириш учун «назарда тутилган (подразумеваемый член предложения) гап бўлаги» тушунчасини киритганлар. Мослашув, бошқарув ва битишув алоқалари ҳам таҳлил доирасига киритилган.

Морфологияда эса сўз туркумлари ва уларнинг синтактик жиҳатдан шарт(ланмаган) бўлмаган сўз ясалиши хусусиятлари ўрганилган. Бу соҳага сўз туркумлари «исм», «феъл» ва «ҳарф» (ёрдამчи сўзлар); ўзак таркиби, исм ва унинг турлари таснифи, феъллар, уларнинг форма ва маъноларининг муфассал таснифи; икки келишикли, уч келишикли исмлар, нисбий отларнинг ясалиши, грамматик жинс ва грамматик сон шакллариининг ясалиши, ўзак таркибидаги ундош сабабли сўз шаклининг ўзгариши, вақф (паузал) формалар ва бошқа ҳолатлар ўрнатилган. Айнан шу ерда масдар масаласида баҳс юритилган.

Араб олимлари фонетикада айниқса катта муваффақиятларга эришганлар. Масалан: Халил ибн Аҳмад, Ибн Сино, Сибавайҳи. Грамматик асарларнинг фонетика бобида араб товушларининг артикуляцияси, шунингдек уларнинг турли ўзгаришлари баён қилинар эди. Ибн Сино товушлар ўртасидаги муносабатларни ўрганиш учун порреляция, яъни ўзаро алоқадорлик, бир-бирига боғлиқлик тушунчасини киритган. Фонемаларни ундош ва унлиларга ажратиши эса Ибн Синонинг жаҳон тилшунослиги ривожига катта хизматларидан бири бўлган. Геминация ҳодисаси эса тўлиқ прогрессив ёки регрессив ассимиляция натижаси деб таснифланган. Қисман ва масофадан туриб ассимиляциялаш ҳодиса ҳам баён қилинган.

Араб тилшунослари томонидан ундош ва унлиларнинг ўзаро алоқадорлиги, ундошларнинг алмаштирилиши, ҳамзанинг йўқолиши, литетеза, эпизия, боғловчи (бириктирувчи) унлининг пайдо бўлиши, товуш символизмлари масалаларигача ўрганилган. Араб тилшуносларининг нисбатан қисқа давр мобайнида шундай муваффақиятларга эришганликлари бошқа халқларда, ўзга маданият вакилларида бу ютуқларга нисбатан турли фараз, тахмин ва гумонларни келтириб чиқарган.

Маълумки, ҳозирга замон тилшунослиги деб аталмиш фаннинг асосида, Европа тиллари грамматикасининг, шунингдек рус тилининг грамматикаси, у орқали ўзбек тили грамматикасининг асосида ҳам грек олими Аристотелнинг юнон тили учун ёзган «Грамматика» асари ётади. Араб тилининг грамматикаси эса араб тили учун яратилган ва VIII – IX асрларда шаклланиб ўз такомилга етган. Инсоният тарихида бундай ҳодиса, яъни бирор бир илмнинг бу қадар қисқа вақт ичида такомилга етишиши бўлмаган. Шунинг учун бўлса керак бу илмнинг пайдо бўлиши ҳақида турли фикрлар мавжуд.

Жумладан, атоқли немис арабшунос олими К. Броккельман ва унинг издошлари Лихтенштедтер, Адам Мецларнинг тахминича, араблар ўз грамматикасини Аристотелнинг «Логика» («Мантик»)асарига таяниб яратишган. Бу борада Лихтенштедтер шундай деган: «Араб тилшуносларининг асосий грамматик тушунчалари суриялик олимлар орқали (ёрдамида) арабларга кириб келган Аристотелнинг мантик илмидан олинган». ³

К. Броккельман: «Араблар ўз моҳиятига, табиатига кўра юнон тилшунослигидан (грамматикасидан) тубдан фарқ қилувчи араб тили грамматикасининг асосий тушунчаларини ўз грамматик манфаатлари йўлида юнонларнинг мантик илмидан олганлар».

А. Мец: «X асрнинг етакчи тилшунослари материални (манба, мавзуни) системали тарзда қайта ишлаш методига эҳтиёж сезганлар. Бу масалани ҳал қилишда юнон грамматикасининг кириб келиши муҳим рол ўйнаган.»

Климент Хьюар, Итало Пицци, де Бур каби араб маданияти тарихининг тадқиқотчилари ҳам у ёки бу даражада шу фикрга қўшиладилар. Бу фикрга далил сифатида араб грамматикасидаги асосий грамматик категориялар бўлмиш исм, феъл ва ҳарф тушунчаларининг юнонларнинг мантик илмидаги тушунчалар билан ўхшашлигини келтиришади.

Немис олими К. Фоллерс 1892 йил шарқшуносларнинг 9- халқаро конгресси мажлисида сўзлаган нутқида биринчи марта ўз мулоҳазаларини баён этди. Унинг фикрича, араблар ўз грамматикасини ҳиндий тилининг (санскрит) Панини грамматикасига ўхшатиб тузишган. Унинг айтишича, «ҳиндлар араблардан 3 минг йил олдин ўз грамматикаларини яратиб бўлишганлиги учун араблар ҳиндлардан олган дейиш мумкин. Чунки улар ўртасида кўп ўхшашликлар бор». Кейинчалик буфикрга К. Броккельман ҳам қўшилган. У ўзининг «Араб адабиёти тарихи» фундаментал асарининг 2-нашрида шундай дейди: «..... Агар XI асрда Ироққа [арабларга] Эрон орқали нафақат ҳинд ҳикоялари, балки ҳинд математикаси ва медицинаси кириб

келган экан, тилшуносликда ҳам ўзлаштиришлар бўлганлигини инкор этиб бўлмайди. Араб грамматик тизимида ҳиндларнинг [грамматик] тизимига ўхшаш, бироқ тил[нинг] табиатига мос келмайдиган ҳайратомуз ўхшашликлар борки, буни кўриб бири[инчиси] иккинчисидан ўзлаштириб олган деган фикрдан чалғиб бўлмайди».

Ҳинд ва араб грамматик тизимида шундай ўхшашликлар борки, уларга кўз юмиб бўлмайди. Масалан, физиологик принципга кўра товушлар 8 гуруҳга бўлинган. Халил ибн Аҳмад томонидан бўлинганда, улар Панинининг 8 (места) жойи, ўринга айнан мос келади. Араблар 8 та портловчи ундошлар, 13 та фрикатив ундош, 8 та оралик (промежуточный класс) товушларга ажратишган. Ҳиндларда ҳам ундошлар худди шундай тасниф қилинади. Sparca, antahstna ва usman. Фонетика масалаларида ҳиндлар юнонлардан устун бўлишган.

Араб олимлари, Европа олимларидан М. Бравман, А. Крамер, Э. Ренан ва И. Вейсс каби йирик тилшуносларнинг фикрича, араб тилининг грамма-тикаси автохтон тарзда, яъни ташқи таъсирсиз, бошқа илмларга таянмаган ҳолда яратилган.

А. Крамер арабларнинг грамматика билан шуғулланишига туртки бўлган омилларни, сабабларни таҳлил қилиб шундай дейди: «Арабларнинг ўз тилларининг грамматик системасини мустақил равишда ишлаб чиққанликлари [араб] илмий мушоҳада[си]нинг буюк кўриниши эди».

Э. Ренан: «Араб грамматикаси ташқи хорижий омил таъсирида яратилганмикин? Мусулмонлар фалсафа ҳақида маълумот олганлари каби грамматика ҳақидаги илмларни сурияликлардан олмаганмикин? Араб грамматикларининг ишларида грек тилшуносларига таклид сезилмайдими? Бу саволларга бизнингча «йўқ» деб жавоб бериш керак. Агар суриялик христианлар араб грамматикасининг асосчиси бўлганларида бу ҳақда албатта бирор бир из қолган бўлар эди. Араб адабиёти тарихи шу қадар тўлиқ, агар таъбир жоиз бўлса, шу қадар аниқки, бундай муҳим аҳамиятга

эга воқеа тарихчилар назаридан четда қолмаган бўлар эди. Араб грамматикасининг яратилиши соф араб маҳсулидир».

Араб тилшунослигининг синтаксис ва морфологияси на юнон, на хинд тилшуносларининг асарлари манба бўла олмайдиган, айнан араб тилининг спецификаси, яъни моҳиятидан келиб чиққан ва унга қаратилган араб грамматикасининг оригинал, яъни ўзига хос қисми ҳисобланади. Араб тилшунослигининг ютуқлари XI – XII асрлар Европаси учун номаълум бўлган антик (давр) илм – фани билан Европа схоластик логикаси ўртасида воситачилик вазифасини ҳам бажарган.

Араблар: «Грамматика илми Қуръони каримни тўғри ўқиш учун керак бўлган экан, Аллоҳ таоллонинг ёрдами билан шунга керакли илм ҳам тезда мукамал яратилган», – дейишади.

Тилшунослик илмлари системасида қисқа вақт ичида араблар томонидан яратилган мукамаллик ва аниқ методологик йўналиш шу билан ҳам тушунтириладики, араблар ўтган асрлар мобайнида юнонлар, хиндлар томонидан тўпланган илмни ижодий ўргана олганлар. Улар ўз тилларининг структурасига чуқур кириб борганлар ва шу билан тил ҳақидаги илмни кўплаб муҳим фикрлар, ҳолатлар билан бойитганлар.

Араблар чиндан ҳам кўп нарсани ўзга халқлардан ўрганганлар. Бироқ улар буни ўзларининг миллий борлиғидан келиб чиқиб ўз шароитлари, сарҳадлари ва айниқса ўз манфаатлари доирасида ташқи ва ички кураш шароитида бажарганлар. Ўзгаларнинг фикрларини ўргана бориб, улар ўзларига ёт (бегона) бўлган жиҳатларини тезда янгилаш, ўзларига мос тарзда ўзгартирганлар, янгидан ташкил қилганлар, фаҳмлаганлар. Барча ҳолатларга ўзларининг миллий ва тил хусусиятларидан келиб чиқиб ўзгача, янгилаш тус берганлар.

Юнонлар араблардан анча илгари фалсафий фикрлашни ўрганганликлари учун араблар ўзларига керак бўлганда айнан улардан [ўз] тил[лари] ҳақида фикрлашни муваффақият билан ўрганганлар. Лекин унинг моҳиятини, ўзига хосликларини, мақсад ва вазифаларини мустақил

тушунишга ҳаракат қилганлар. Ва бу нарсани улар юнон мантиқи эмас, балки ўз ақлий мушоҳадалари, юнон принциплари эмас, балки ўзларининг мустақил дунёқарашлари билан бажарганлар.

Эллинизм кўплаб халқларнинг тарихий маданияти шаклланган ва ривожланган юксак гўзал сурат, шакл бўлган, халос. Асло уларнинг сийрати, яъни мазмуни бўлган эмас.

Хулоса қилиб айтадиган бўлсак араб тили грамматикаси, унинг яратилиши ва ривожланиши бевосита ислом дини билан боғлиқдир. Ер юзида мусулмонлар исломни ёйиш мақсадида араб жазирасидан ташқари ҳудудларни «фатҳ» қилгандан сўнг, ажнабий тил вакилларига диний манбаларни баён қилиш учун, араб тилини ўргатишга эҳтиёж сезилди. Шу тариқа араб грамматикасининг илк куртаклари саҳобалар даврида пайдо бўлди. Ундан сўнг ўрта асрларга келиб бу Грамматик қоидалар тако, иллашиб тартибланда ва араб тилшунослигига оид бир қанча фанларга ажралди. Бу ажралишлар натижасида, араб грамматикаси ва унга тегишли фанлар босқичма-босқич ривожланиб борди. Натижада бу фаннинг қисимларига оид кўплаб китоблар, рисоалар ва мақолалар ёзила бошлади. Бу ажралиб чиққан фанларга араб тили марфалогияси, синтаксисикаби йўналишлар алоҳида, «Наҳв илми», «Сарф илми» «Тажвид илми», «Балоғат илми» ва «Ваз' илми» каби алоҳида фанлар кўринишига келди.

Фойдаланилган адабиётлар рўйхати

- Тилшунослик билимлари тарихи (араб тилшунослиги). Дарслик / М.А. Насирова.- Тошкент
- Бегматов Э. Ҳозирги ўзбек адабий тилининг лексик қатламлари. Т.:Фан 1982
- Абу Бакр Муҳаммад аз-Забийдий. Табақат ан-наҳвий-йин ва-л-луғавиййин. – Миср, 1973.
- Арипова З. Дж. Миср мамлук султонлиги ва унда ислом динининг тутган ўрни (1250-1517). – Тарих фанлари номзоди дис. автореф. – Тошкент: 2008.

– 286.

-Броккельман К. Тариху адаби-л-арабийи. – Миср, 1975.

-Гиргас В. Ф. Очеркъ грамматической системы арабовъ. – СПб, 1873. – 147с.

-Жалолоддин Суйутий. Буғйоту-л-вуот. – Қоҳира, 1972.

-Мозин Муборак. Ан-наҳву-л-арабийу. Ал-иллату-н-наҳвий-йа: нашаатуҳа ва татаввурӯҳа. – Байрут.: Дару-л-фикр, 1971. – 168б.

-Муҳаммад Тантовий. Нашъату-н-наҳви ва таъриху ашҳури- н-нуҳхати. – Миср.: Дару-л-маориф, 2005. – 325б.

-Салоҳ Раввойи. Ан-наҳву-л-арабий. Нашаатуҳу, татаввурӯҳу, мадарисуҳу, рижалуху. – Қоҳира.: Дару-л-ғариб, 2003. – 755б.